O PERSPECTIVĂ FORMALĂ ASUPRA ÎNLOCUIRII INFINITIVULUI CU CONJUNCTIVUL

A FORMAL PERSPECTIVE ON THE REPLACEMENT OF INFINITIVES WITH SUBJUNCTIVES

(Abstract)

Historical studies tell us that the replacement of the infinitive with the subjunctive in Romanian had a very late onset (around the 16th century) compared to the other Balkan languages. This paper reconsiders this statement from the perspective of generative grammar. It is argued that the inherited Latin infinitive has been replaced in Romanian more or less at the same time as other Balkan languages had their infinitive replaced, and that the *a*-infinitive is a later product that has incurred replacement around the 16th century. The conclusion is that there are two waves of infinitive replacement in Old Romanian, and that the onset of replacement is syntactically (versus morphologically) triggered.

Cuvinte-cheie: infinitive, conjunctive, româna veche, cartografie.
Key-words: infinitive, subjunctive, Old Romanian, cartography.

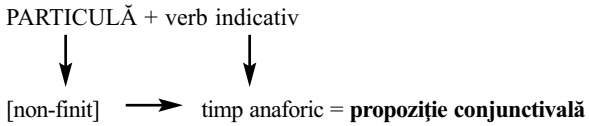
Studiile de lingvistică istorică ne spun că infinitivul a fost înlocuit cu conjunctivul foarte târziu în limba română, începutul acestui proces fiind datat în jurul secolului al XVI-lea. În articolul de faţă, voi arăta că această concluzie trebuie să fie nuanţată cu privire la tipul de infinitiv care a fost înlocuit. Infinitivul pe care îl vedem înlocuit în primele texte (i.e., *a* + infinitiv) nu este de acelaşi tip cu infinitivul înlocuit în limbile balcanice, pentru că are o marcă pre-verbală. Pentru echivalenţă, trebuie să considerăm infinitivul de tip romanic, transmis din Latină, fără marcă preverbală (i.e., ***dare***). Acest infinitiv a fost înlocuit, în uzul său verbal, cu *de* + indicativ într-o perioadă neatestată, precedând secolul al XVI-lea. Gramatica generativă ne oferă cadrul teoretic necesar pentru a înţelege distincţia dintre infinitivul *original* (romanic) şi infinitivul cu *a*.

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

1. Istoric

Una din trăsăturile comune ale uniunii lingvistice balcanice consistă în pierderea infinitivului, începând cu greaca veche (Joseph 1980, 1983; Hesseling 1892; MacRobert 1980; Tomić 2006); situaţia se rezolvă prin cooptarea indicativului, care va fi utilizat în locul infinitivului, conform mecanismului din (1): indicativul este precedat de o particulă care are funcţia de a anula proprietăţile temporale ale indicativului, reducându-l la proprietăţile infinitivului pe care îl înlocuieşte. În acest fel, avem indicative cu valoare temporală anaforică, pe care le clasificăm ca propoziţii conjunctivale în toate limbile balcanice.

(1) Tipar sintactic de înlocuire:

Acest tipar sintactic apare iniţial în greacă şi ne dă construcţii ca în (2) (vezi Rivero 1994 şi Tomić 2006).

(2)	Bulgară	***da***	*otida*
		PARTIC	pleacă.INDIC.3SG / ‘să plece’
	Greacă	***na***	*erthis*
		PARTIC	vine.INDIC.2SG / ‘să vină’

Tiparul se generalizează în toată aria balcanică, şi apare ca atare şi în română, cu particula *de*:

(3)	Rom. veche:	**de**	goneaşte
		PARTIC	goneşte.INDIC.3SG (Varlaam C {369v})

Dat fiind că româna urma, în acelaşi timp, un process de gramaticalizare specific ariei romanizate, în care infinitivul latin este precedat de complementizatori din seria *de*, *a*, tiparul (1) generează o soluţie alternativă, în care infinitivul e menţinut în categoria verbală (versus nominală), dar numai cu condiţia de a fi introdus de o particulă. Primele texte atestă competiţia dintre *de* şi *a* ca particulă-complementizator, din care *a* iese învingătoare. De exemplu, în (4a,b), verbul aspectual selecţionează un complement direct frazal cu verbul la infinitiv, introdus odată de *de*, şi odată de *a*. În ambele cazuri, deci e clar că infinitivul are proprietăţi verbale (nu nominale).

(4) a. aşa stătu nărodul **de** aducere darure (PO {301})
b. în acea vreame începură [numele Domnului **a** propovedui] (PO {24})

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

Textele cele mai vechi conţin foarte puţine exemple cu *de*-complementizator în infinitive, dar aceste exemple sunt suficiente pentru a ne semnala că a existat o competiţie între *de* şi *a*, ca în celelalte limbi romanice, şi că *a* începuse deja să se fixeze ca singura opţiune.

Putem trage următoarele concluzii: când considerăm înlocuirea infinitivului dintr-o perspectivă sintactică, ne uităm nu la înlocuirea unei forme morfologice, oriunde ar fi ea, ci la înlocuirea unui tipar sintactic conţinând această formă. Din acest punct de vedere, *de* + indicativ în (3) e prima versiune a propoziţiei conjunctivale în română, în care se respectă complet tiparul sintactic balcanic de înlocuire a infinitivului. Infinitivul înlocuit e cel cu desinenţa *-re*, transmis din latină, înainte de stablilizarea unui complementizator sintactic de tip *a*. Această perspectivă ne sugerează că tiparul sintactic din (4) e ulterior tiparului din (3), şi că tiparul din (3) e foarte vechi, probabil foarte aproape, cronologic, de înlocuirea infinitivului in bulgară. Deci situaţia pe care o vedem în primele texte reprezintă o etapă avansată a fixării tiparului sintactic în complementele frazale, unde elementul *de* rămâne specializat în funcţia de complementizator conjunctival, pe când elementul *a* se fixează în funcţia de complementizator infinitival.

2. Cadru teoretic

Echivalenţa dintre tiparul balcanic şi construcţia cu *de* + indicativ devine evidentă când recurgem la o analiză cartografică, după formula dată în (5), care reprezintă structura internă a unei propoziţii în Rizzi (1997, 2004).

(5) ForceP > TopP > $\text{FocusP}_{\text{contrast}}$ > FinP > NegP > TP > vP
= tip frazal > Topic > Focus > tip flexiune > negaţie > TAM > structura argumentală

Această formulă reprezintă ierarhia structurală obţinută când inserăm un verb în domeniul sintactic: rolurile tematice din semantica verbului sunt calculate în proiecţia structurii argumentale vP (i.e., proiecţii pentru complement direct, indirect şi pentru subiect), care se extinde în domeniul morfologiei flexionare (i.e., reprezentarea sintactică a trăsăturilor din sistemul timp-aspect-mod – TAM). Negaţia (în NegP) marchează graniţa dintre domeniul flexionar şi domeniul discursiv. FinP cartografiază trăsăturile semanticii modale (i.e., realis, irrealis) şi a semanticii temporale (i.e., valoare temporală independentă sau anaforică pentru sistemul TAM). FocusP reprezintă trăsătura sintactică corespunzătoare semanticii operatorului contrastiv şi atrage constituenţi cu interpretare emfatică focalizată. În acelaşi sens, TopP atrage constituenţii cu interpretare topicalizată (e.g., subiectul predicaţiei). Proiecţia cea mai înaltă, ForceP, stabileşte tipul frazal al propoziţiei (e.g., declarativă, interogativă, imperativă etc.). Această formulă se potriveşte foarte bine cu ordinea cuvintelor din româna veche şi modernă, după cum s-a stabilit, de exemplu, în Hill (2013).

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

3. Propoziţia conjunctivală: tiparul balcanic

Când aplicăm ierarhia din (5) la construcţiile din româna veche, avem avantajul de a constata că tiparul de înlocuire a infinitivului e identic pentru toate limbile balcanice. În mod special, particula e inserată în Fin, pentru că precedă negaţia, ca în (6), dar e mai jos decât constituenţii deplasaţi la TopP ori la FocusP, ca în (7).

(6) a. Iskam toj **da** **ne** hodi.[1] Bulgară
vreau el să nu plece.IMPF
'Vreau ca el să nu plece.'
b. Thelo aftos **na** **min** pai.[2] Greacă
vreau el să nu plece
'Vreau ca el să nu plece.'
c. să tîmplasă **de nu** ştiè nemic (Neculce 242) Româna veche

(7) a. Iskam [na moreto s Marija] **da** otide, ne s Ana. Bulgară
vreau la mare cu Maria să plece nu cu Ana
'Vreau ca el să plece la mare cu Maria, nu cu Ana.'
b. Thelo [sti thalasa me ti Maria] **na** pai aftos. Greacă
vreau la mare cu DEF Maria să plece el
'Vreau ca el să plece la mare cu Maria (nu cu altcineva).'
c. Tîmplatu-s-au atunce, [grecii, carii era a lui Mihai-vodă capichihai, Rom. veche
şi alţii ce slujie la dînsul], **de**-au început a să sfădi ei în de ei. (Neculce 334)

În consecinţă, cartografia propoziţiilor subordonate din (6) şi (7) e următoarea:

(8) ForceP > TopP > FocusP > FinP-**<u>da/na/de</u>** > NegP > TP-**verb indicativ**

În toate aceste construcţii, propoziţia conjunctivală e fazală în sensul lui Chomsky (2008), adică are capacitatea de a asigura un subiect independent, cu referinţă diferită de subiectul sau obiectul din principală.[3] Din această cauză, considerăm că structura internă a propoziţiei subordonate e completă, până la ForceP, deşi nu vedem nici un complementizator în centrul Force. Pe de altă parte, valoarea temporală a verbului subordonat e anaforică, deci coreferenţială

[1] Informator: Olga Mladenova (comunicare personală).
[2] Informator: Melita Stavrou (comunicare personală).
[3] În gramatica generativă, o structură fazală e completă în sensul că toate operaţiile de derivare au loc numai în cadrul acestei structuri. Ne putem imagina aceast fel de structură ca o cărămidă pe care o folosim în construcţie fără să mai putem interveni în structura ei internă. Pe de altă parte, derivarea unei structuri non-fazale depinde de operaţii care provin dintr-o structură regentă. Folosindu-ne de harta din (5), putem spune ca structura fazală e mereu ForceP, pe când structura non-fazală ajunge numai până la FinP, restul nefiind proiectat.

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

cu valoarea temporală a verbului din principală. Anaforicitatea cu verbe la indicativ indică o situaţie anormală, pentru că aceste verbe au mărci morfologice de timp. Singura explicaţie e că particula din Fin vine cu o proprietate nepersonală, care inhibă morfologia temporală. Deci *de* în româna veche e o marcă de anaforicitate când apare în poziţie de complementizator în centrul Fin.

În concluzie, construcţia *de* + indicativ e primul conjunctiv românesc şi provine dintr-un calc sintactic al construcţiei conjunctivale din limbile balcanice.[4] Construcţiile cu verbe la infinitiv, ca în exemplul (4), trebuie reconsiderate în comparaţie cu tiparul sintactic din (8) pentru că ele pot apărea în alternanţă cu *de* + indicativ, ca în (9), sub acelaşi verb aspectual.

(9)	a.	el *apucasă*	**de** scăpasă	(Neculce 201)
	b.	s-au *apucat*	**a** tocmi cetatea	(Neculce 222)

4. Infinitivul

Studiile recente asupra infinitivului în româna veche discută alternanţa morfologică dintre infinitivele lungi (i.e., cu desinenţa *-re* sau *-rea*) şi infinitivele scurte, fără desinenţă (e.g., Nedelcu 2013, Stan 2013). Dat fiind că aceste desinenţe pot apărea în alternanţă liberă în infinitivalele selecţionate de verbe (i.e., obiect direct), ele nu ne indică nimic cu privire la particularităţile sintactice ale acestor construcţii. Pe de altă parte, prezenţa lui *a* preverbal e foarte pertinentă, pentru că prezenţa sau absenţa acestui element determină schimbări în statutul frazal al infinitivului.

Studiile menţionate mai sus clasifică acest *a* ca marcă flexionară a modului infinitiv. Această clasificare nu se justifică, pentru că: (i) forma de infinitiv e morfologic diferită de celelalte moduri gramaticale, deci nu e nevoie de supramarcaj flexionar pe verb; (ii) ca marcă flexionară, *a* ar trebui să fie obligatorie, ceea ce nu se întâmplă, căci avem infinitive fără *a*, ca în (10b).

(10)	a. nu le putem [**a le cunoaşte** cu singur pipăitul] (Costin 1979: 121)		**bi-prop.**
	b.[nici-l putem **da** ţării noastre]	(Ureche 1958: 66)	**mono-prop.**

Diferenţa dintre (10a) şi (10b) n-are nimic de-a face cu modul gramatical al verbului, care rămâne la infinitiv în ambele construcţii, ci cu structura frazală: prezenţa lui *a* permite o structură bi-propoziţională, pe când absenţa lui *a* are ca rezultat o structură mono-propoziţională (Hill 2011). Altă dovadă în acest sens apare în (11).

[4] Aici nu încerc să stabilesc originea lui *de* în această construcţie şi nu am nimic de spus despre condiţiile de bilingvism care au facilitat acest calc sintactic.

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

(11) a. au apucat [**a** duce.]
b. Nu avea [**de ce** se apuca.] (Costin 105)

Comparaţia dintre (11a) şi (11b) arată că *a* e echivalentul funcţional al constituentului **wh** *de ce* deplasat în domeniul grupului complementizator, pentru că aceste elemente apar în distribuţie contrastivă, în loc să coexiste (i.e., **de ce a se apuca*). Aici, regula e următoarea: pentru ca un infinitiv să formeze singur o propoziţie, grupul complementizator trebuie să fie lexicalizat, ori prin *a* ori prin prezenţa altui element specific grupului complementizator, ca de exemplu un pronume interogativ în (11b). În lipsa grupului complementizator, infinitivul generează construcţii monopropoziţionale, cum am văzut în (10b).

Motivul cel mai important invocat pentru o clasificare flexionară a lui *a* se bazează pe argumentul din Jordan (2009) că verbele de tipul *pare*, *întâmpla* permit deplasarea Grupului Nominal (GN) din subordonată la poziţia subiect din principală atunci când avem *a* dar nu când avem complementizatori, de exemplu *de*. Deci *a* nu e complementizator. Această concluzie poate fi uşor falsificată de exemple ca în (12), unde deplasarea GN e permisă peste *de*.

(12) a. Călugăraş oarecare, aflîndu-să în schit supt ascultarea unui părinte o samă de ai, **acesta,** din rîhna cea rea a vrăjmaşului, **să tîmplă de** ieşi de supt ascultare şi să dusă de la mîna acelui părinte bătrîn (Dos VS {66v})
b. Şi **tîmplîndu-să** în Nicomidiia **Dioclitian de** făcea multă supărare creştinilor (Dos VS {157v})
c. visam că **să tîmplară doi oşelnici de** să blagosloviră de la dînsul şi dzîsără (Dos VS {74r})

Gramaticalitatea construcţiilor din (12) nu este surprinzătoare dacă ne ghidăm după schema (8): ForceP poate bloca deplasarea GN de tip argumental, pentru că nu are proprietăţi argumentale şi nu poate asigura o deplasare ciclică localizată. FinP, pe de altă parte, e neutru pentru tipul de deplasare – de fapt, poate chiar proiecta o poziţie argumentală, conform condiţiilor din Rizzi & Schlonsky (2007). Cum *de* se inserează în Fin, deplasarea GN e permisă atât timp cât nu se proiectează nivelul ForceP (avem o structură tăiată la nivelul Grupului Complementizator). În concluzie, *de* nu împiedică ridicarea Grupului Nominal, deşi e complementizator. Ca urmare, *a* poate fi complementizator în structurile de ridicare a GN atât timp cât e în Fin, nu în Force.

Următoarele teste demonstrează că *a* e într-adevăr în Fin, ca şi *de*. Justificarea vine de la poziţia lui *a* deasupra negaţiei, în (13), şi din ordinea constituenţilor în TopP şi/sau în FocusP, care apar deasupra lui *a* (14).

(13) i-au căutatŭ şi veziriului în céia noapte [**a nu mînea** supt cortŭ.] (Costin 58)

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

(14) a. au început [[către împăratul] **a pîrî** tare pre Brîncovanul] (Neculce 279) Topic
b. cela ce poate [[toate] **a face]** (CC, 267 apud Frîncu 1969: 17/85) Focus

Conform testelor din (13) şi (14), structura internă a infinitivalei în poziţie de complement direct e identică celei din (8), diferenţa fiind numai în morfologia modului grammatical (i.e., infinitiv în loc de indicativ):

(15) ForceP > TopP > FocusP > FinP-**a** > NegP > TP-**verb infinitiv**

Identitatea dintre (8) şi (15) ne arată că verbele de control opţional selecţionează mereu aceeaşi structură frazală în poziţia de complement direct: ForceP/FinP, în care ForceP e vid pe plan fonologic dar nu pe plan funcţional, pe când FinP are marcaj lexical în mod constant. Marca din Fin poate fi diferită, morfologia verbului subordonat depinzând de opţiunea lexicală din Fin (i.e., indicative cu *de*, sau infinitive cu *a*). Din acest punct de vedere, putem spune că propoziţia infinitivală s-a dezvoltat pe baza aceluiaşi tipar sintactic balcanic, numai opţiunile de lexicalizare atestând influenţa romanică (e.g., recategorizarea prepoziţiei *a* drept complementizator; combinaţia complementizatorului *a* cu infinitivul). Pe plan diacronic, această concluzie ne semnalează că tiparul/calcul sintactic balcanic era deja prezent în limbă când s-a declanşat recategorizarea lui *a* şi menţinerea infinitivului cu trăsături verbale. Deci *de* + indicativ a precedat construcţia cu *a* + infinitiv.

E bine ştiut că textele vechi atestă coexistenţa lui *de* şi *a* în faţa infinitivului, ca în (16).

(16) a. vom fi cu vină **de a nu** ne putea lepădarea (Coresi E {29})
b. noi sîntem datori să fim gata [[de oaste] [în toată vremea,
[cîndŭ va veni cuvîntul împăratului]], şi [de bani] **de a le darea** pururea…] (Ureche 131)

Testele cartografice indică plasarea în Fin pentru ambele particule: *de a* apar deasupra negaţiei, ca în (16a), iar constituenţii din TopP şi FocusP precedă *de a*. Cum se poate ca un centru sintactic să fie verificat de două elemente?

Dacă ne uităm la exemplul (17), vedem că de fapt *de* nu e capabil să verifice Fin infinitiv singur. De aceea nu putem avea infinitive introduse numai de *de* ca în franceză; *a* este obligatoriu pentru gramaticalitatea construcţiei.

(17) au apucat **a** duce// au apucat **de a** duce // *au apucat **de** duce

Analiza e următoarea: centrul Fin e asociat cu două trăsături: [+/- finit], care stabileşte valorizarea anaforică a lui T subordonat; şi [+/- realis], care stabileşte interpretarea modală. De obicei, aceste două trăsături sunt verificate împreună, în mod sincretic, de un element inserat în Fin. În cazul infinitivelor cu *de a*, cele două trăsături sunt verificate în mod separat: *de* verifică anaforicitatea;

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

a verifică modalitatea. Deci Fin este proiectat pe două centre sintactice în loc de unul – Fin1 şi Fin2, ca în (18).[5]

(18) $[_{\text{ForceP}}\ [_{\text{TopP}}\ [_{\text{FocP}}\ [_{\text{FinP1}}$ **de** $[_{\text{FinP2}}$ **a** $[_{\text{NegP}}$ **nu** $[_{\text{TP}}\ V_{\text{inf}}$ …]]]]]]]

În celelalte limbi balcanice, trăsăturile lui Fin sunt sincretice tot timpul. O comparaţie dintre textele secolului al XVI-lea cu letopiseţele moldoveneşti indică o descreştere în opţiunea pentru *de a*, marcajul cel mai frecvent fiind numai cu *a*. Putem conclude că *a* s-a stabilizat ca singurul element lexical care verifică Fin, după modelul balcanic.

Direcţia în care am pornit în această analiză sugerează că infinitivul cu *a* a apărut ceva mai târziu decât *de* + indicativul, pentru că *de* e deja stabil ca centru Fin şi, de asemenea, apare slăbit (degradat) în această funcţie. Degradarea apare în trăsăturile funcţionale când *de* e reciclat pentru infinitive (i.e., numai [finit] dar nu şi [modal]). Frecvenţa lui *de* în infinitive descreşte în texte, fiind foarte greu să găsim *de a* în complementele infinitivale selecţionate de verbe în letopiseţe. Aceasta înseamnă că funcţia lui *de* în aceste structuri a constat în fixarea valorii anaforice a infinitivului precedat de *a* în perioada când această prepoziţie era în proces de recategorizare drept complementizator. Odată ce recategorizarea s-a definitivizat, funcţia lui *de* a devenit redundantă. Din acest punct de vedere, separarea centrului Fin în (18) reprezintă o soluţie marcată şi temporară, dar disponibilă pentru rezolvarea ambiguităţilor sintactice în situaţii în care se reciclează lexicalizarea centrului Fin cu valoare anaforică.

5. Conjunctivul

Dacă *de* + indicativ e primul conjunctiv românesc, atunci *să* + indicativ/conjunctiv e al doilea tipar sintactic de conjunctiv. Ca urmare, *să* şi *de* sunt complet echivalente în funcţia de complementizatori în Fin.

Frâncu (1969; 2009) demonstrează că particula *să* îşi schimbă statutul, devenind marcă de conjunctiv în loc de complementizator condiţional. Trebuie, din nou, să redefinim clasificarea lui *să*: acest element nu indică modul grammatical, căci se combină cu forme verbale la indicativ, nu numai la conjunctiv. În plus, uitându-ne la tabelul statistic din articolul din 1969, reprodus mai jos, putem vedea că *să* e foarte productiv sub verbe care au semantica de irrealis (*vrea, porunci, încerca*), dar nu sub verbele aspectuale care au semantica de realis – cele din urmă preferând infinitivele. Deci există o corelaţie între *să* şi exprimarea modalităţii irealis.

[5] Acest caz ar fi mai bine analizat conform principiilor de nanosintaxă, à la Ramchand (2008).

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

Tabelul 1: Complemente conjunctivale – frecvenţa în româna veche (Frîncu 1969)

verba voluntatis e.g. *vrea*	verba injunctionis e.g., *porunci*	[6]verba necessitatis e.g., *trebui*	verba temptationis e.g.*încerca*	copulative e.g. *este a ucidere*	aspectuale e.g. *începe*
91,8%	90%	69,2%	31%	29,9%	2.4%

Pornind de la această observaţie, propun următoarea analiză:

O formă morfologică de mod conjunctiv nu e suficientă pentru a permite verbului să genereze o propoziţie conjunctivală, cum se vede în (19).

(19) **au vrut* ***vadză*** *ţara*

În (19), verbul conjugat la conjunctiv nu poate genera o propoziţie în absenţa unui grup complementizator. De aceea, deşi româna veche avea forme de conjunctiv moştenite din latină, nu putea să aibă propoziţii conjunctivale subordonate înainte de reanaliza lui *să*. Aceasta este încă o dovadă că funcţia lui *să* nu e flexionară, ci sintactică. Formele de conjunctiv moştenite din latină apăreau, înainte de reanaliza lui *să*, numai în propoziţii imperative, ca în (20), sau în condiţionale (protasis), ca în (21).

(20) a. **fie** voao ce iaste (CPB, 2936 apud Frâncu 2009: 120)
b. **sfinţească**-se numele tău (CT, 10r,13-14 apud Frâncu 2009: 120)

⇨ Force[directive OP] → Fin[irrealis] → T[mood] (Han 1998)

(21) Că întâi la aceste parţi de lume, unde trăiescŭ moscalii, ruşii, tătarii, să **fie** omul îmbrăcat în haine franţozeşti, ar crăpa de frigŭ. (Costin 219)

⇨ Force [conditional OP] → Fin [irrealis] → T[mood] (Haegeman 2010)

Din punct de vedere cartografic, imperativele şi protasis au aceeaşi structură în domeniul complementizator, având un operator OP care stabileşte tipul de

[6] Tabelul 1 exclude modalul *putea*, pentru care Frîncu (1969: 84/16) a calculat o frecvenţă de 22,6% cu conjunctivul faţă de 78,4% cu infinitivul. Problema e că toate formele de infinitiv au fost amestecate în aceast calcul, şi cele cu *a,* şi cele fără *a*, care, după cum am văzut, generează tipare sintactice diferite (mono- sau bi-propoziţionale). Cum înlocuirea cu conjunctivul se limitează numai la construcţiile bi-propoziţionale, includerea construcţiilor mono-propoziţionale falsifică rezultatele. Din aceeaşi cauză, am eliminat şi verbele cauzative din Tabel, pentru că şi aceste verbe generează construcţii mono-propoziţionale (Harley 2002).

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

propoziţie; acest operator selectează Fin cu modalitate irrealis, care la rândul său selectează un centru T cu un mod gramatical compatibil. În aceste structuri, *să* e inserat în Fin şi se deplasează la Force, căci e singurul element care poate verifica trăsăturile celor două centre din domeniul complementizator. Putem vedea că *să* condiţional e în Force pentru că e urmat de constituenţii care apar în grupurile Topic şi Focus, ca în (22).

(22) a. **să** [inimile noastre] **nu se întăritare** noao, îndrăznire avea-vrem către Dumnezeu, şi dela el vrem cere, priimi-vrem dela dînsul
(CPr 73 apud Densuşianu 1997/1901: 711)

b. Deci **se** [legiea] **osindeşti**, nu eşti făcătoriu legiei ce giudeţŭ
(CV, 129, 12-14 apud Frîncu 1969: 76/8)

Treptat, *să* condiţional e lăsat în Fin în loc de a fi deplasat la Force. Aceasta reiese din ordinea cuvintelor în exemple de genul (23), unde *să* are funcţia lui *dacă* dar e precedat de constituenţii topicalizaţi sau focalizaţi.

(23) ci lucrul în cumpănă sta şi [[punţintea jalbă cât de mica] şi [cât de puţini oameni de ţară] **să** fie fost] n-ar fi luat domniia. (AB, 279 apud Todi 2001: 178)

În asemenea contexte, *să* e asociat în mod direct cu trăsătura irrealis din Fin condiţional, pe când relaţia cu trăsătura-OP din Force se slăbeşte şi dispare.Consecinţa e răspândirea lui *să* la propoziţiile imperative, căci acestea au acelaşi tipar al grupului complementizator FinP ca şi condiţionalele, diferenţa fiind numai în tipul de operator, cu care *să* nu mai e în legătură. Exemple precum cel din (24) arată ambiguităţi în analiză între imperative şi condiţionale, pe când în (25) vedem că analiza lui *să* în domeniul complementizator e foarte ezitantă, dar se stabilizează în sec al XVII-lea, ca în (25c), prin plasarea definitivă a lui *să* în Fin cu trăsătura irrealis.

(24) Să aveţi pismă amarî şi zavistie întru inimile voastre, **Cond./Imperativ ?**
nu vă lăudareţi nece fireţi mincinoşi. (Frîncu 1969:76/8)

(25) a. ce fie amu voao ceea ce iaste, e!, e!, şi ceea ce nu e, nu!, **să** nu în făţărie **cădeţi**. **Force**
(sec. XVI; CV, 134, 2-4 apud Frîncu 1969: 76/8)

b. se se sfinţească şi **se** smintească-**se** toţi vrăjmaşii **Fin & Force**
(sec. XVI; PH, 4v/8 apud Frâncu 2009: 120)

c. aşea nice la voi **să** nu hie (sec. XVII; Varlaam, C, [25v]/Byck 1964) **Fin**

Deci putem spune că reanaliza lui *să* ca element irrealis are loc în propoziţii neselecţionate, înainte de a se răspândi la propoziţiile selecţionate (i.e., complement direct). Frâncu nu discută răspândirea lui *să* la imperative, dar susţine că *să* conjunctiv apare în propoziţii circumstanţiale, după verbele de mişcare, înainte de a se răspândi la completivele directe. Această supoziţie coincide cu rezultatele analizei cartografice pe care o propun, căci propoziţiile

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

circumstanţiale sunt neselecţionate, şi în măsura în care au semantica irrealis, beneficiază de reanaliza lui *să*.

Răspândirea lui *să* la completivele directe se petrece conform aceluiaşi tipar ca reanaliza lui *a* cu infinitivul: adică prin medierea lui *de*. *De* singur nu are capacitatea de complementizator pentru conjunctivale, aşa cum vedem în (26), dar poate asigura valoarea anaforică a lui Fin, pe când *să* stabileşte o valoare irrealis pentru modalitatea din Fin, ca în (27).

(26) *spuse **de** osîndească

(27) a. şi vrea nepotul [**de se** ia muiare pre mătuşea] (Prav. 1581, 233r apud Frâncu 2009: 211)
b. să fie volnic [cu cartea domnii meale **de să**-şi ţie a lui parte]
(BB 1619, 45, 50 apud Frîncu 1969: 80/12)
c. aciia spuse **de să nu** osîndească spre mişei bogaţii în besearecă (Coresi L {142})

Poziţia lui *de* şi *să* în grupul FinP iese în evidenţă când avem constituenţi topicalizaţi care precedă *de*, ca în (27b), pe când *să* apare deasupra negaţiei, ca în (27c). Deci pentru (27) avem aceeaşi structură cu Fin1 şi Fin2, formulată în (28), care reproduce structura pentru *de a* din (18).

(28) $[_{ForceP}\ [_{TopP}\ [_{FocP}\ [_{FinP1}$ **de** $[_{FinP2}$ **să** $[_{NegP}$ **nu** $[_{TP}\ V_{inf}$ …]]]]]]]

În paralel sau ulterior, *să* este reanalizat ca element Fin de sine stătător şi apare singur, ca în (29).

(29) Scrisă amu iaste că îngerilor tăi zis-ai [de tine **să** te păzească] şi [pre mîni **să** te ia]
(sec. XVI; CT, 120v/Dimitrescu 1963)

De este eliminat foarte repede din aceste construcţii, fiind înlocuit cu *ca*, exact în aceeaşi structură, cum se vede în (30): *ca* e în Fin, căci constituenţii topicalizaţi pot apărea în faţa lui *ca să*, ca în (31). *Ca să* şi *să* apar în alternanţă liberă la această epocă, după cum se vede în (30b), ceea ce confirmă echivalenţa dintre centrul Fin divizat şi nedivizat (verificare sincretică).

(30) a. socotit-am **ca să** nu lăsăm acestu lucru nesăvîrşit (sec. XVII; Ureche 1958: 65)
b. vrînd **ca să** jecuiască // vrînd **să** să fălească (sec. XVIII; Neculce 1955: 106)

(31) a. Iară cei direpţi carii te cearcă,
[Dese bucurii] **ca să** nu-i treacă,
Să le vie pre tot ceas veşti bune şi veselii… (Dosoftei Psaltirea în versuri 1673 {178})
b. pentru [mulţimea] **ca** să nu-L calce pre El (NT 1648 {179} 9.)
c. ce tuturor semenţiilor pre lume,[depreună] **ca** să să pomenească
(Varlaam Cazania {140r})

Această analiză a originii lui *să* conjunctiv are următoarele consecinţe:

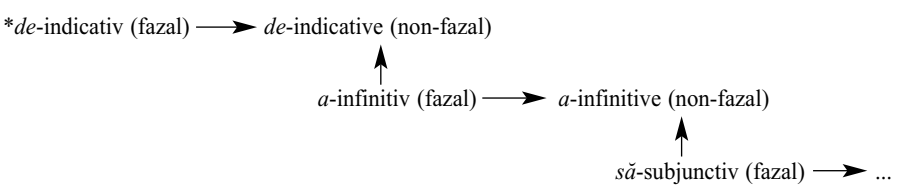
BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

– *Să* trebuie clasificat drept complementizator, nu drept marcă flexionară pentru modul conjunctiv; deci are acelaşi statut sintactic ca *a* în infinitive şi *de* în indicativele cu *de*.
– În perioada în care *să* e reanalizat ca marcă de irrealis, infinitivul cu trăsătură verbală nu mai exista decât după *a* sau alt complementizator. Deci înlocuirea nu se aplică infinitivului în general, ci numai infinitivului cu complementizator lexicalizat, care înlocuise deja infinitivul moştenit din latină. Faptul că înlocuirea cu conjunctivul se aplică unei structuri sintactice, nu unei forme flexionare (de infinitiv), ne explică de ce această înlocuire vizează nu numai *a* cu infinitivul, dar şi *de* cu indicativul.
– Pe aceeaşi bază, înţelegem de ce *să* conjunctiv nu poate înlocui infinitivele care nu se află în structuri bi-propoziţionale, chiar dacă aceste infinitive au trăsături verbale. De exemplu, *să* conjunctiv nu poate înlocui *putea* + infinitivul fără *a*, pentru că această structură e mono-propoziţională şi deci invizibilă procesului de înlocuire.
– Contactul lingvistic explică intrarea în limbă a tiparului sintactic (1). Înăuntrul acestui tipar pot apărea inovaţii specifice limbii, atât timp cât asemenea inovaţii asigură o verificare completă a trăsăturilor sintactice impuse de tiparul frazal. În româna veche, inovaţiile consistă în variaţii de flexiune verbală (i.e., *să* e urmat nu numai de verbe la indicativ dar şi de verbe la conjunctiv, care erau deja prezente în structurile condiţionale şi imperative în care *să* a fost reanalizat), sau în inventarul elementelor lexicale care pot servi de complementizatori (i.e., *de, ca*).

6. Consecinţe teoretice

Teoretic, consecinţa cea mai importantă a acestei analize e că ne permite să identificăm reciclări regulate în contextul completivelor directe şi putem chiar face reconstrucţia situaţiei în acest context pentru perioada ne-atestată a limbii. O schematizare în acest sens e propusă în (32).

(32) Reconstrucţie sintactică

Schema din (32) reflectă concluziile din van Gelderen (2011) după care tiparele sintactice se reciclează în cursul schimbărilor diacronice. Structurile

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

discutate în acest articol se pretează foarte bine modelului van Gelderen, argumentele fiind următoarele:

Construcţia *de* + indicativ în textele vechi apare sub mai multe verbe în poziţia de complement direct (e.g., *vrea, zice, nemeri, căuta, tâmpla*), pe când în letopiseţe, aceeaşi structură apare numai sub verbe aspectuale şi cauzative. În termeni formali, verbele din paranteză selecţionează structuri fazale (ForceP/FinP), pe când aspectualele şi cauzativele selecţionează structuri non- fazale, tăiate (i.e., derivarea sintactică se opreşte la FinP), în care subiectul din subordonată poate fi controlat de argumentele din principală. Există, deci, o legătură între degradarea semantică a lui *de* şi degradarea structurii pe care o introduce: deşi putem găsi câteva exemple cu *de* + indicativ fazal (majoritatea fiind non-fazal) în secolul al XVI-lea, în secolul al XVIII-lea găsim numai construcţia non-fazală.

Construcţia *a* + infinitiv are o structură fazală mult mai robustă decât *de* + indicativul în primele texte, unde e uşor de găsit un infinitiv cu subiect la Nominativ chiar în poziţia de complement direct al unui verb de control. În letopiseţe însă asemenea construcţii sunt mai rare, cel mai adesea infinitivele fiind non-fazale sub verbe de control. Aceasta este perioada în care se intensifică înlocuirea cu *să* + conjunctivul, o construcţie cu caracter fazal puternic.

Aceste observaţii semnalează o reciclare pe baza fluctuaţiei dintre caracterul fazal ori non-fazal al subordonatei completive selecţionată de un verb deficient în valenţă tematică (i.e., verbe de control sau de ridicare): de fiecare dată când tiparul sintactic e folosit numai în varianta non-fazală, se declanşează reciclarea care are efectul de a fixa prezenţa grupului ForceP (i.e., derivarea continuă până la ForceP). Săgeţile din (32) indică asemenea momente, când degradarea unei structuri spre analiză exclusiv non-fazală declanşează introducerea structurii următoare. Important e că tiparul sintactic rămâne constant, reciclarea vizând numai elementele lexicale (complementizatorul) şi flexionare (modul gramatical al verbului).

Din acest punct de vedere, analiza ne poate duce la inferenţe care depăşesc gramatica atestată. De exemplu, putem afirma că *de* + indicativul a apărut ca structură fazală care a înlocuit structurile cu infinitivul latino-romanic, degradat şi non-fazal; de aceea etapa fazală a acestei structuri primeşte * pentru reconstrucţie în (32). Avansând în direcţia opusă, putem prevedea degradarea structurii *să* + conjunctiv, şi eventuala înlocuire a acestei structuri. Româna modernă prezintă deja semne de degradare, căci *ca să* nu se mai analizează în Fin divizat: *ca* este acum ridicat la Force datorită efortului de a menţine ForceP în aceste structuri (i.e., de aceea putem avea constituenţi intercalaţi între *ca* şi *să*).

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

BIBLIOGRAFIA

Chomsky, Noam, 2008, "On Phases", în Freidin, R., Otero, C.P., Zubizarreta, M.L., *Foundational Issues in Linguistic Theory: Essays in Honor of Jean-Roget Vergnaud*, Cambridge, MA, MIT Press, p. 133-167.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iaşi, Demiurg.

Frîncu, Constantin, 1969, "Cu privire la "uniunea lingvistică balcanică. Înlocuirea infinitivului prin construcţii personale în limba română veche", *Anuar de lingvistică şi istorie literară* 20, p. 69-116.

Haegeman, Liliane, 2010, "The movement derivation of conditional clauses", *Linguistic Inquiry* 41, vol. 4, p. 595–621.

Han, Chung-hye, 1998, *The Structure and Interpretation of Imperatives: Mood and Force in UG,* Philadelphia, University of Pennsylvania dissertation.

Harley, Heidi, 2002, "Possession and the double object construction", *Yearbook of Linguistic Variation* 2, p. 29-68.

Hesseling, Dirk, 1892, "Essaie historique sur l'infinitif grec", în Psichari, Jean (ed.), *Études de philology néo-grecque*, Paris, A. Picard, p. 1-44.

Hill, Virginia, 2011, "Modal grammaticalization and the pragmatic field: a case study", *Diachronica* 28, vol. 1, p. 25-53.

Hill, Virginia, 2013, "The emergence of the Romanian subjunctive", *The Linguistic Review* 30, vol. 4, p. 1-37.

Jordan, Maria, 2009*, Loss of infinitival complementation in Romanian. Diachronic syntax*. Ph.D thesis, U of Florida.

Joseph, Brian, 1980, "A new convergence involving the Balkan loss of the infinitive", *Indogermanischen Forschungen* 80., p.176-187.

Joseph, Brian, 1983, *The synchrony and diachrony of the Balkan infinitive*, Cambridge, Cambridge University Press.

MacRobert, Catherine Mary, 1980 *The Decline of the Infinitive in Bulgarian*, Oxford, Somerville College - University of Oxford dissertation.

Nedelcu, Isabela, 2013, *Particularităţi sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române.

Ramchand, Gillian, 2008, *Verb Meaning and the Lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press.

Rivero, Maria Luisa, 1994, "Clause structure and V-movement in the languages of the Balkans", *Natural Language and Linguistic Theory* 12, p.63-120.

Rizzi, Luigi, 1997, "The fine structure of the left periphery", în Haegeman, Liliane (ed.), *Elements of Grammar*, Dordrecht, Kluwer, p. 281-339.

Rizzi, Luigi, 2004, "Locality and left periphery", în Belletti, Adriana (ed.), *Structures and Beyond: The Cartography of syntactic structures*, vol. 3, New York, Oxford University Press, p. 223-252.

Rizzi, Luigi; Shlonsky, Ur, 2007, "Strategies of subject extraction", în Gärtner, H. M., Sauerland, U. (eds), *Interfaces + Recursion = Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*, Berlin, Mouton de Gruyter, p. 115-160.

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)

Stan, Camelia, 2013, "La nominalizzazione dell'infinito in rumeno – osservazioni diacronico-tipologiche", *Revue roumaine de linguistique* LVIII, vol.1, p. 31–40.
Tomić, Olga Mišeska. 2006, *Balkan Sprachbund Morpho-syntactic Features*, Dordrecht, Springer.
van Gelderen, Elly, 2011, *The Linguistic Cycle: Language Change and the Language Faculty*, Oxford, Oxford University Press.

Virginia HILL
University of New Brunswick Saint John
Canada

BDD-V2820 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 09:08:07 UTC)